

Eesti Pank
Bank of Estonia

TÖÖTURU ÜLEVAADE

2/2009

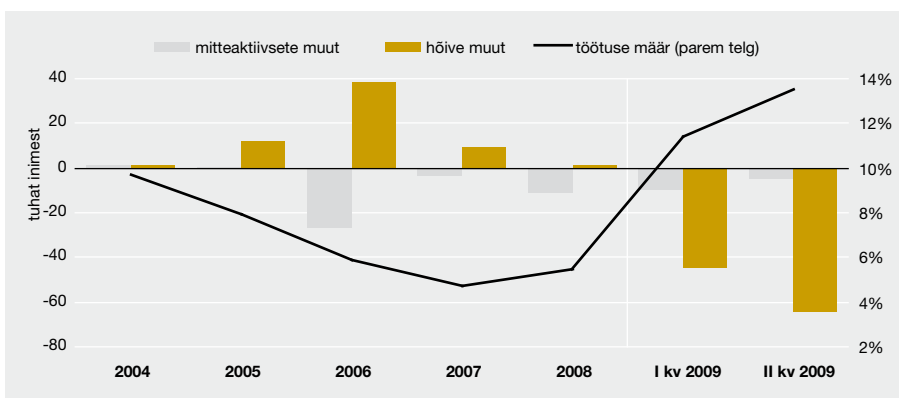
Koostanud rahapoliitika osakonna eksperdid
Diana Tur ja Natalja Viilmann

OLULISEMAD ARENGUSUUNAD 2009. AASTA ESIMESEL POOLEL

Käesolev ülevaade keskendub tööturu arengule 2009. aasta esimesel poolel, kui jätkus Eesti majanduslanguse hoogustumine. Olemasoleva teabe põhjal võib väita, et Eesti tööturu näitajad reageerisid majanduse muutustele erineva viitajaga, kuid teiste riikidega võrreldes suhteliselt kiiresti (üldjuhul jäi viitaeg kuue kuu piiresse). Tööturu paindlikkuse hindamisel jääb aga seni veel lahtiseks küsimus, kas need reaktsioonid olid piisavalt tugevad.

Kiired muutused tööturunäitajates ilmsid juba 2008. aasta lõpus. Kui 2008. aasta keskel iseloomustas Eesti tööturgu veel Euroopa Liidu keskmisega võrreldes märksa kõrgem tööhõive ning madalam töötuse määr, siis majanduslanguse saabudes hakkas töötuse määr kiiresti tõusma, suurenedes II ja IV kvartali vahel peaaegu kaks korda (4,0%lt 7,6%ni). Seetõttu oli 2009. aasta esimesel poolel, kui saabus tõenäoliselt languse põhi, tööturu tugevate korrektsoonide jätkumist juba lihtsam prognoosida. Esimeses kvartalis tõusis töötuse määr 11,4%ni, hõivemäär langes järsult ning palga kasv asendus langusega. Teises kvartalis tõusis töötuse määr 13,5%ni ja töötute arvu suurenes 92 000ni. Töötuse kasvu kiirus aga hakkas alanema ning inimeste erakordselt sügav pessimism lähituleviku väljavaadete suhtes taanduma.

Hõivatute arv hakkas vähenema juba 2008. aastal, kuid siis veel tagasihoidlikus tempos. Aastataguste perioodidega võrreldes jäi hõive langus II–IV kvartalis 0,2–0,3% piiresse ning tööhõive määr ei muutunud, kuna ka tööealiste üldarv kahanes aastaga sama palju. 2009. aasta I kvartalis aga toimus võrdlemisi järsk muutus: tööga hõivatute arv vähenes aasta arvestuses 6,8% ehk 44 400 võrra. Töötute arv suurenes 50 300 võrra, kuna töäjupakkumine kasvas endiste mitteaktiivsete¹ arvu kahanemise tõttu (vt joonis 1).

Joonis 1. Olulisemad tööturunäitajad

¹ Mitteaktiivne on tööealine isik, kes ei tööta ega otsi tööd (õppijad, pensionärid, kodused ja heitunud).

Tööealiste ehk 15–74aastaste arv vähenes aastaga 4000 võrra (0,4%). Nende aktiivsus ja tööga hõivatus arenes aga erisuunaliselt: tööjõus osalemise määr jätkas tõusu (I kvartalis aasta arvestuses 1,5 protsendipunkti võrra), samal ajal kui tööhõive määr langes 6 protsendipunkti võrra (57%ni). Kui tööhõive määra langus oli seotud järsult vähenenud tööjõunõudlusega, siis tööjõus osalemine (aktiivsus) kasvas eelkõige demograafilistest muutustest tingituna. 2009. aasta esimesel poolel jätkus pensioniealiste tööjõust väljalangemine. Mitteaktiivsete koguarv samas kahanes, kuna tööjõuturule sisenes suuremaarvuline koolilõpetajate põlvkond.

Üldiste tööturunäitajate muutuste taga on olulised struktuursed muutused. Näiteks mõjutas majanduslangus rohkem mittepalgalisi töötajaid, eelkõige ettevõtjaid, ning nende arv vähenes palgatöötajate arvust suhteliselt enam. Kriisi globaalne olemus on tinginud ka töömigratsiooni voogude muutumise: välisriikidest Eestisse naasnute hulk oli I kvartalis eelnevate perioodidega võrreldes suurem, mis kasvatas tööjõupakkumist ning tihendas konkurentsi Eesti tööturul. Majandusharudest mõjutas kriis eelkõige ehitussektorit, ehitusmaterjalide ja puidutööstust ning kinnisvarasektorit, kus vabanes suhteliselt enam tööjõudu.

Esimeses kvartalis tõusis töötuse määr viimase kaheksa aasta kõrgeimale tasemele ehk 11,4%ni ja töötute arv suurenes 79 000ni. Teise kvartali andmed näitavad töötuse jätkuvat kasvu, kuid aeglasemas tempos. Kuna aasta arvestuses kestab majanduslangus suure tõenäosusega kogu käesoleva aasta jooksul, siis nõudluse kahanedes väheneb hõive edaspidigi. Töötuse kasvatempo alanemine annab siiski kindlust selles, et hõive languse sügavaim punkt peaks saabuma umbes kahekvartalilise viitajaga pärast majanduslanguse „põhja” läbimist. Kui seniste prognooside paikapidamisel osutub aasta madalaimaks II ja III kvartali majanduse maht, siis hõivatute määr peaks madalaimale tasemele jõudma sügisel. Oma osa võib siin mängida juulist kehtima hakanud uus töölepingu seadus, mis lihtsustas töökohtade vähendamist. Olemasolevate andmete järgi ei ole uue töölepingu seaduse elluviimisega kaasnenud kartus tõeks saanud. Kolmanda kvartali andmed osutavad küll töötuse edasisele suurenemisele, kuid seda jätkuvalt aeglasemas tempos. Registreeritud töötute arv suurenes juuli lõpuks 2700 võrra 70 200ni, olles viimase üheksa kuu madalaim näitaja.

Palgatõusuravega seotud ning viimastel aastatel liiga tugevaks osutunud pinged hakkasid 2008. aasta teisel poolel järk-järgult vähenema ning aasta lõpukuudel võis juba rääkida nominaalpalkade kasvu märgatavast pidurdumisest ja reaalpalkade alanemisest. 2009. aasta alguses asendus ka nominaalpalkade kasv langusega, mistõttu ka inflatsioonisurve vaibus ootuspäraselt kiiresti.

Palgamuutuste suure inertsuse tõttu ilmnevad need hiljem kui nominaalse majanduskasvu muut. Seetõttu on kiirele langusperioodile omane tööjõu erikulu positiivne kasv ja kasumi osatähtsuse alanemine SKP suhtes. Kasumi osatähtsuse stabiliseerumine sõltub otseselt tööjõu erikulu kasvu peatumisest, tõenäoliselt ei toimu see enne teist poolaastat.

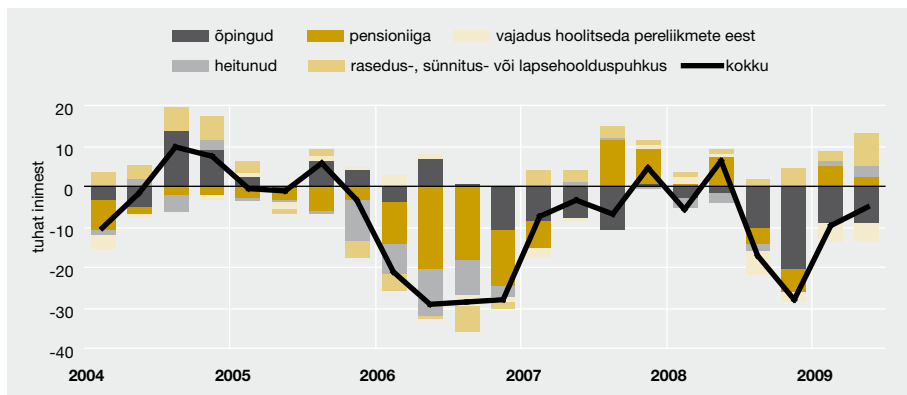
Kiire majanduslanguse ajal on tööturupoliitika peamine eesmärk jätkuv pühendumine nn turvalise paindlikkuse (*flexicurity*) strateegiale. 18.-19. juuni teatises tööturupoliitika kohta kinnitas Euroopa Komisjon, et Euroopa Liidu prioriteedid tööturu valdkonnas on tööhõive säilitamine, töökohtade loomine ja mobiilsuse suurendamine ning kestev täiendõpe.

Tööturu- ja sotsiaalpoliitika peab langusaegadel toetama tööturu kiiret ja adekvaatset reageerimist majandustingimuste muutustele, et soodustada tööjõu kiiret ümberpaiknemist konkurentsivõimelisematesse ettevõtetesse koos asjakohase väljaõppega. Uus töölepingu seadus jõustus käesoleva aasta 1. juulist vaid osaliselt. Mitme, eelkõige sotsiaalset turvalisust tagava meetme rakendamine lükati eelarvepuudujäägi vähendamise vajadusele viidates edasi, samal ajal kui tööturu paindlikkust suurendavad meetmed hakkavad kehtima seniste plaanide kohaselt.

TÖÖJÕU NÕUDLUS JA PAKKUMINE

Töäjõus osalemine ja mitteaktiivsus

Töäjõu-uuringu andmetel vähenes 15–74aastaste mitteaktiivsete arv 2009. aasta I kvartalis 2,7% (9900 inimese võrra) ning II kvartalis 1,3% (4900 inimese võrra) võrreldes eelmise aasta sama perioodiga. 2009. aasta esimesel poolel vähenes mitteaktiivsus peamiselt õppijate arvu kahanemise tõttu. Väiksemal määral kahandas üldarvu ka laste eest hoolitsemise tõttu mitteaktiivsete arvu vähenemine (vt joonis 2). Samal ajal pensioniealised, kes sel perioodil töö kaotasid, ei hakanud enam uut tööd otsima ja muutusid mitteaktiivseks. Aastaga suurenes ka heitunute ehk töö leidmise lootuse kaotanute arv. Kuna hõive sel perioodil ei kasvanud, siis töötute arv tõusis, kuivõrd inimeste majanduslik aktiivsus suurenes.

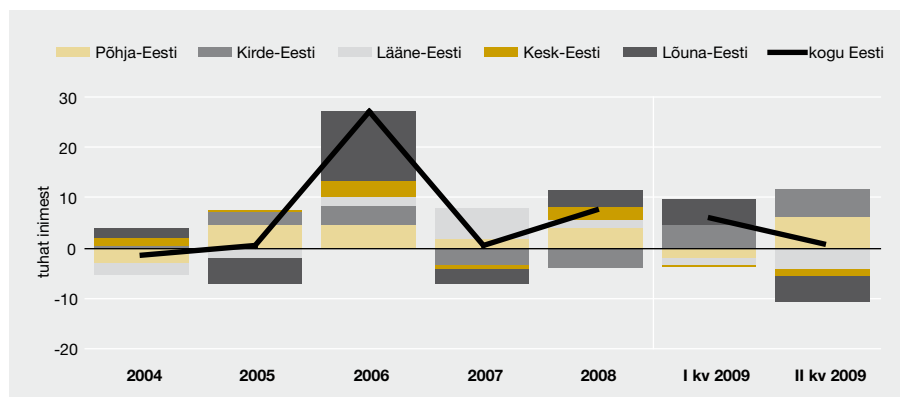
Joonis 2. Mitteaktiivsete arvu muut ja mitteaktiivsuse põhjused

Mitteaktiivsete arvu kahanedes suurenes tööealise elanikkonna töäjõus osalemise määr² 2009. aasta I kvartalis 66,5%ni, olles 1,2 protsendipunkti võrra kõrgem kui aasta tagasi samal ajal.

Kuigi tööealiste (15–74aastaste) arv 2009. aasta esimesel poolel vähenes, siis aktiivne töäjõud kasvas. Teisisõnu suurenes majanduse jaoks keerulisemal ajal inimeste soov leida tööd. Töäjõu kasvu panustasid enam nooremad (15–24aastased) ja vanemad (50–74aastased).

Noorte aktiivsuse kasv oli seotud Eesti demograafilise eripäraga. Nimelt lõpetas 2008. aasta suvel kooli suur hulk noori (nn laulva revolutsiooni põlvkond), kes sisenesid tööturule. Seetõttu oli mitteaktiivsuse vähenemine ja töäjõus osalemise kasv noorte hulgas endisest intensiivsem.

Eesti piirkondade kaupa oli tööturu areng jätkuvalt üsna ebaühtlane. 2009. aasta esimesel poolel kahanes aktiivsus enim Lääne-Eestis, kuid suurenes Kirde-Eestis (vt joonis 3).

Joonis 3. Piirkondade osatähtsus töäjõu kasvus

Hõive

Hõivatute arv hakkas vähenema juba 2008. aastal, kuid siis veel suhteliselt aeglaselt, vaatamata kiirenevale majanduslangusele. Aastataguste perioodidega võrreldes jäi hõive langus II–IV kvartalis 0,2–0,3% piiresse ning tööhõive määr ei muutunud, kuna ka tööealiste üldarv vähenes aastaga sama palju. Arvestades kiiresti alanevat toodangumahtu, viitas hõivatute suhteliselt suur arv tootlikkuse hoogsale vähenemisele.

² Töäjõus osalemise määr võrdub hõivatute ja töötute osakaaluga tööealises elanikkonnas.

2009. aasta I kvartalis toimus võrdlemisi järsk muutus: tööga hõivatute arv vähenes aasta võrdluses 6,8% ehk 44 400 võrra 612 100ni. Suhteliselt väike osa nendest siirdus mitteaktiivsete hulka (asusid õppima, hooldama last, rahuldusid pensioniga, loobusid tööotsingutest vmt), suurem osa aga töötute hulka. Töötute arv suurenes 50 300 võrra nii hõivest välja langenute kui ka endiste mitteaktiivsete arvel.

Tegevusalade arvestuses jätkusid I kvartalis olulised struktuursed muutused. Kõige järsemalt muutus hõive töötlevas tööstuses ja ehituses, mis tingis ka koguhõive vähenemise (60% üldisest hõive langusest võis kanda töötleva tööstuse ja 40% ehituse arvele).

Töötlevas tööstuses hõivatute osatähtsus koguhõives vähenes aastaga 2,8 protsendipunkti võrra 18,5%ni ning ehituses hõivatute osakaal 2 protsendipunkti võrra 10,4%ni. Tõenäoliselt kahaneb hõive töötlevas tööstuses ja ehituses ka lähiajal.

Tööjõu-uuringu andmetel vähenes töötlevas tööstuses hõivatute arv I kvartalis ligi viiendiku (19,1%) ehk 26 700 inimese võrra. Töötlev tööstus on kõige suurema hõivega tegevusala ning hõive vähenemine oli seega otseselt seotud toodangumahu langusega. Enam vähenes hõive ehitusmaterjalide, puittoodete, mööbli ja tekstiili tootmises, kus ka nõudlus alaneks rohkem. Hõivatute arv vähenes töötlevas tööstuses suhteliselt kiiresti, kuid esialgu toodangumahu kahanemisest väiksemal määral. Töötleva tööstuse toodangu maht kahaneks sel perioodil ligi kolmandiku võrra. Selle tagajärjel kiirenes ka tootlikkuse langus, kuigi siin võis tegu olla viitajaga reageerimisega. See selgub täpsemalt järgmiste perioodide näitajate põhjal.

Samas ei tasu oodata hõive ja toodangu languse absoluutset kokkulangevust (ka pikemas perspektiivis viitaegu arvestades), sest mitte kõik ettevõtted ei otsusta raskel ajal töökohti vähendada. Paljud püüavad hõivatute arvu hoida ja vähendavad palgakulusid, kärpides töötatud tundide arvu või palka. Mida spetsiifilisemaid oskusi ja väljaõpet töökoht eeldab, seda suurem on ettevõtja valmidus töötajat hoida. Majanduse tsüklilise arengu seisukohalt on „põhja” läbimisel seetõttu oodata varjatud tööpuuduse (tööjõuressursi alakoormus) ja vaeghõivatuse (mittevabatahtlik töötundide vähendamine) kasvu, mille kohta täpne statistika puudub.

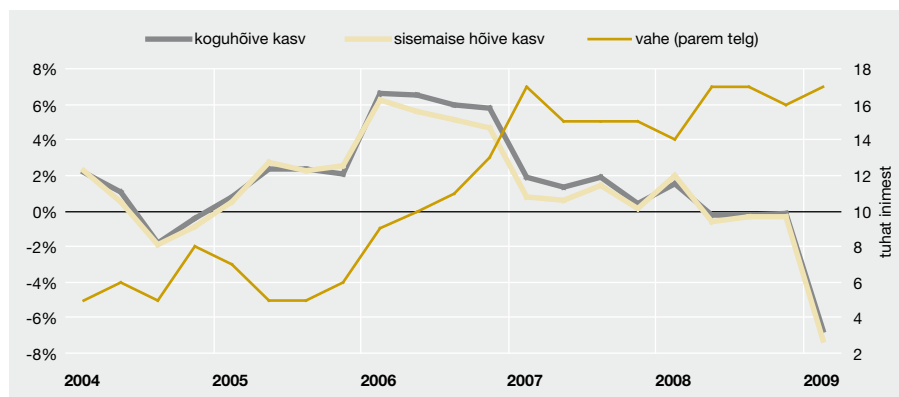
Ehitussektoris, kus hõive kasv oli viimaste aastate jooksul väga kiire, vähenes hõivatute arv I kvartalis eelmise aasta sama perioodiga võrreldes 18 100 võrra ehk 22,2%. Hõive langus oli ehitussektoris samuti ootuspäraselt seotud nõudluse ja ehitusmahu vähenemisega: 2009. aasta I kvartalis ehitusid Eesti ehitusettevõtted eelmise aasta sama perioodiga võrreldes ligi kolmandiku võrra vähem. Kinnisvaraturu madalseis (tehingute koguarv vähenes I kvartalis aasta arvestuses 39% ja koguväärtus poole võrra) tõi omakorda kaasa sellel tegevusalal töötavate inimeste arvu languse. Kinnisvarasektoris vähenes hõive 2009. aasta I kvartalis peaaegu poole võrra (47,6% ehk 6000 võrra). Hõive suurenemine jätkus vaid veonduses (aasta arvestuses 6500 võrra) ja suletud sektori tegevusaladel (elektrienergia, veevarustus, haridus, haldus ja riigikaitse ning tervishoid), kus muutused olid väiksemad. Hõive vähenes

kõikides piirkondades, kuid kõige enam Põhja-Eestis, eriti Tallinnas.

Raskused tööd leidmisel ning suurenenud konkurents kohalikul tööturul tõstab eestlaste huvi välismaal töötamise vastu. Euroopa töövahendusevõrgustiku EURES andmetel suurenes nende kodulehe külastatavus eelmise aastaga võrreldes tänava ligi kolm korda. Kui mullu külastas seda iga kuu ligikaudu 6500 inimest, siis selle aasta esimese viie kuu jooksul keskmiselt üle 16 000 inimese kuus.

Arvestades majanduskriisi globaalset ulatust, on väljaspool Eestit tööd raske leida, kuna nõudlus on kõikjal järsult vähenenud. Töö kaotanud muutuvad pigem töötuks või mitteaktiivseks ega suundu välismaale. 2009. aastal on täheldatud ka töömigratsiooni tagasivoolu suurenemist: I kvartalis tuli välisriikidest Eestisse tagasi rohkem töötajaid kui eelnevates kvartalites, mis suurendas tööjõupakkumist veelgi. See aga tähendab suuremat koormust Eesti töötuskindlustuse ja sotsiaaltoetuste süsteemile.

Tööjõu-uuring peab Eesti residentide hõivatuse sõltumata sellest, kas tema töökoht asub Eesti territooriumil või sellest väljaspool. Töömigratsiooni hindamiseks saab kasutada Eurostati andmeid hõive kohta lähtuvalt sisemaise ja koguhõive kontseptsioonist³. Nende vahe näitab netomigratsiooni ehk mõnes teises riigis töötavate Eesti residentide arvu, millest on lahutatud Eestis töötavate, teiste riikide residentide arv (vt joonis 4).

Joonis 4. Koguhõive ja sisemaine hõive

Allikas: Eurostat, autorite arvutused

Eurostati andmetel kasvas välismaal töötavate Eesti residentide arv ka 2009. aasta I kvartalis. Seda pole suutnud kompenseerida teiste riikide residentide sissevool ega varem välismaal töö-

³ Koguhõive hõlmab sisemaist hõivet ning välismaal töötavaid Eesti residentide; see ei hõlma Eestis töötavaid mittersidentidest välismaalasi.

tanud Eesti residentide tagasivool kodumaale. Netomigratsioon suurenes I kvartalis jätkuvalt, mistõttu sisemaise ja koguhõive vahe kasvas 21,4% ehk 17 000ni. Sellest tulenevalt kahanes sisemaine hõive koguhõivest 0,6 protsendipunkti võrra enam ehk 7,3% aasta arvestuses.

2009. aasta I kvartalis vähenes täistööajaga töötajate osatähtsus: nende arv kahanes aasta arvestuses 56 600 võrra, samal ajal kui osaaajaga hõivatute arv kasvas 12 200 võrra. Sellest et tegu ei olnud „vabatahtliku” tööaja lühendamisega, annab tunnistust nn vaeghõivatuse kasv. Esimeses kvartalis oli vaeghõivatuid 12 000 – kolm korda rohkem kui aasta tagasi samal ajal.

Haridustaseme vastavus töökoha nõuetele Eestis

Eesti Pank korraldas 2009. aasta aprillis tööturuteemalise seminari, kus professor Julián Messina tutvustas koos Euroopa Keskpanga tööturueksperti Ana Lamoga valminud tööd „Educational Mismatch and Wages in Estonia”. See uurimistöö käsitleb haridustaseme vastavust töökoha nõuetele Eesti tööturul ja selle mõju tööturutingimustele aastatel 1997–2003.

Üldiselt peetakse Kesk- ja Ida-Euroopa riikide eeliseks Euroopa Liidus suhteliselt haritud tööjõudu. Uurimuse peateema oli leida vastus küsimusele, kuidas vastab sinne haridustase töökoha nõuetele. Uurimistööst selgus, et Eestis võis käsitletud perioodil täheldada nn struktuurset mittevastavust ja töötajate üleharitust. Ilmnes, et 12,5% Eesti tööõimelisest elanikkonnast ei tööta oma erialal, vaid madalama palgaga kohtadel ehk allpool oma haridustaset. See omakorda tähendab, et Eestis eksisteerib tööjõu ning haridustaseme struktuurse osalise mittevastavuse probleem.

Osa Eesti tööjõudu on üle haritud, eriti mis puudutab vanemaid vanuserühmi. Suure staažiga töötajate haridustase on enamasti kõrge, kuid nende oskused ei vasta täielikult tööturu tänastele nõuetele; osa nende erialadest on aja jooksul kadunud. Enamik selliseid inimesi on pensionieelikud.

Noorte haridustaseme ja teadmiste vastavuse kohta tööturu nõudmistele arvasid autorid, et see on küll Eesti ja ka paljude teiste riikide jaoks probleem, kuid mitte nii terav kui vanemate inimeste puhul.

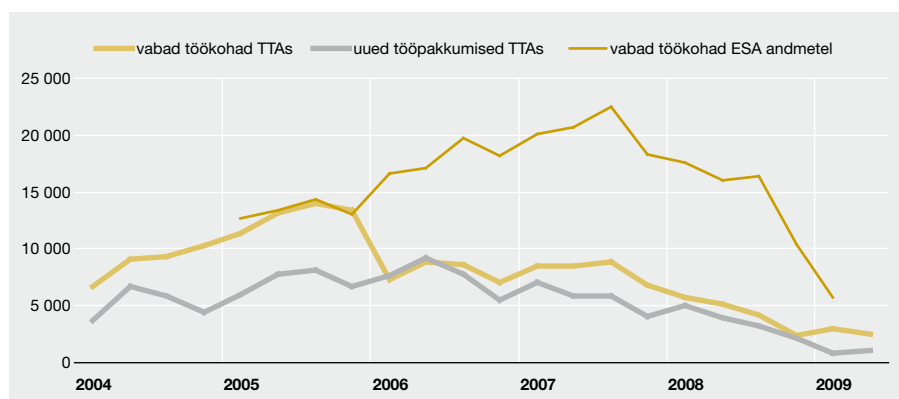
Vabad töökohad

Majanduskriisi tagajärjel kahanev tööjõunõudlus väljendub ilmekalt töökohtade loomise pidurdumises ning vabade töökohtade arvu vähenemises.

Tööturuameti (TTA) vabade töökohtade statistika ei sisalda kõiki tööotsijaid ja tööpakkumisi,

kuid seda on võimalik kasutada ühe indikaatorina tööturul toimuvate protsesside kirjeldamisel. Selle statistika järgi on tööjõunõudlus viimasel ajal märkimisväärselt alanenud. Kehtivate tööpakkumiste arv tööturuametis langes 2008. aasta jooksul kiires tempos ning vabade töökohtade arv vähenes näiteks IV kvartalis aasta arvestuses 65%. 2009. aasta I kvartalis vabade töökohtade vähenemine jätkus, kuigi pisut aeglasemas tempos, ulatudes –47%ni. Uute tööpakkumiste arv aga vähenes üha kasvavas tempos: I kvartalis oli neid 896 ehk 82% vähem kui aasta varem (vt joonis 5).

Statistikaameti (ESA) vabade ametikohtade arv näitab kõiki kvartali teise kuu 15. kuupäeval olevaid vabu ametikohti, sh töötajate lahkumise tagajärjel vabanenud kohti ja uusi, veel täitmata tööposte, millele otsitakse sobivat inimest väljastpoolt ettevõtet või asutust. Ametikohtade hulka loetakse ka osakoormusega kohti, kusjuures kohtade arvu koormusega ei korrigeerita. ESA andmetel vähenes vabade töökohtade arv I kvartalis aastatagusega võrreldes 67%.

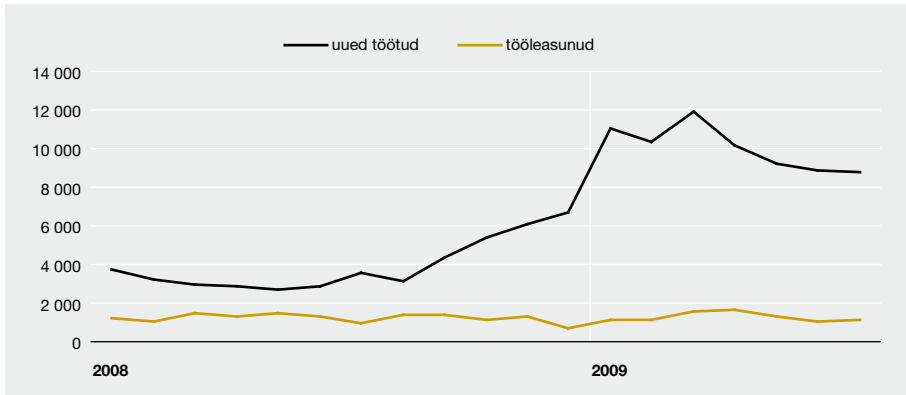
Joonis 5. Tööpakkumised tööturuameti ja statistikaameti andmetel

Allikad: tööturuamet, statistikaamet

Töökohtade vähenemise tendents on omane ka teistele riikidele. Personalifirma Manpower läbi viidud üleilmne tööjõuturu-uuring „Manpower Employment Outlook Survey (MEOS)”, milles osalesid 33 riigi tööandjad, näitas, et 23 riigis on kätte jõudnud viimase 45 aasta madalaim värbamistase.

Samas ei toimu tööle asumine vaid vabade kohtade täitmise teel. TTA andmetel registreeriti 2009. aasta I kvartalis 33 339 uut töötut. Samal ajal suurenes vabade töökohtade arv TTA andmebaasides 2364-lt 3029ni, tööle rakendus aga 4095 inimest. Aprillis-mais need trendid esialgsel andmetel ei muutunud: uute töötute lisandumine pidurdus, samal ajal kui tööle asunud registreeritud töötute arv kasvas mõnevõrra kuust kuusse (vt joonis 6).

Sotsiaalministeeriumi andmetel suurenes mais töötuna arveloleku lõpetamine tööle saamise

Joonis 6. Kuu jooksul lisandunud uued töötud ja tööleasunud

Allikas: tööturuamet

tõttu ligikaudu 2700 inimese võrra, mis on ligi 1000 võrra rohkem kui selle aasta aprillis ning 1300 võrra rohkem kui eelneva aasta aprillis. Samas jätkas mais suurenemist tööotsingute katkestamise määr. Selle näitaja kasvukiirus küll raugneb, kuid kasv püsib.

Töökohtade loomisel on mõningast aktiivsust näidanud ka kohalikud omavalitsused. Näiteks sõlmisid Tallinna linnaosavalitsused ja tööturuamet halduslepingu, mille kohaselt pakub linnaosa töötutele rakendust avalikus töös 50 tundi kuus ehk 1500 kroonini küündivat kuuteenistust. Peale selle kuulutas Tallinna Ettevõtlusamet mais välja konkursi töötutele sotsiaalsete töökohtade loomise toetuse taotluste esitamiseks, taotluste vastuvõtt algas 1. juunil. Toetatakse loodava sotsiaalse töökohta palgakulusid koos maksudega kuni 5800 krooni ulatuses kuus. Ettevõtte omafinantseering peab olema vähemalt üks kolmandik abikõlblikest kuludest. Taotleja peab olema äriühing, mis on tegutsenud vähemalt kaks aastat ja millel on vähemalt 20 töötajat. Esimesed 2,9 miljonit krooni toetust jaguneb kaheksa ettevõtte vahel, kes olid huvitatud tähtajaliste töökohtade loomisest ettenähtud tingimustel ja kus tööd saavad transpordivahendite koristajad, reisijate loendajad, parkimisautomaatide hooldajad, haljastustöölised, klienditeenindajad ning liinioperaatorid. Kuigi selliste meetmete mõju on tõenäoliselt ajutine ja piiratud, võib see tööturunäitajaid pisut muuta.

Tööpuudus

Majandusolukorra halvenedes järsult tõusnud töötuse määr suurenes 2009. aasta I kvartalis 5,2 protsendipunkti võrra 11,4%ni. Viimati oli töötus sellest suurem 2001. aastal. Tööta töötajate arv tõusis poole aastaga enam kui kaks korda ehk 35 000 võrra 79 000ni I kvartalis. Töötuse areng järgib mõningase viitajaga üsna täpselt majanduskasvu arengut. Näiteks nn Vene kriisi ajal saabus majanduslanguse põhi Eestis 1999. aasta III kvartalis. Töötuse määr saavutas maksimumi umbes pool aastat hiljem, suurenedes 2000. aasta I kvartalis 14,6%ni ehk 97 000 töötuni. Tolle ajaga võrreldes on praeguse kriisi põhjused, ulatus, kulg ja sügavus

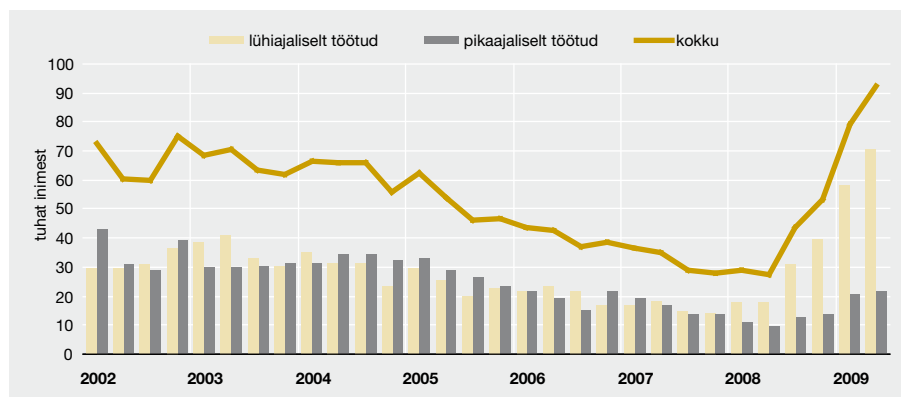
väga erinevad, kuid kui tööturu reageerimiskiiruse jääb samaks, peaks seekordne töötuse määr kõrgpunkt saabuma 2009. aasta teisel poolel.

Tööpuudus suurenes I kvartalis igas vanuserühmas. Eriti kiire oli kasv noorte seas, sest tööd asusid otsima koollõpetajad. 15–24aastaste töötuse määr tõusis 24,5%ni, mis tähendab, et peaaegu iga neljas noor töötaja jäi tööta. Parimas tööeas (25–49aastaste) inimeste töötuse määr ulatus I kvartalis 11,2%ni ning vanemaealistel (50–74aastastel) 6,9%ni.

Töötus kasvas kõigis piirkondades, kuid kõige rohkem Lõuna-Eestis, kus see jõudis samale tasemele nagu seni suurima tööpuudusega piirkonnas, Kirde-Eestis (13,6%). Kõige väiksem oli töötuse määr Lääne-Eestis (7,3%).

2009. aasta I kvartalis kasvas nii lühi- kui ka pikaajalise (aasta või kauem tööd otsinute) töötuse määr. Seejuures lühiajaliselt töötute arv suurenes märksa kiiremini. Pikaajaliselt töötute arv tõusis aastaga 9600 võrra (87%). Et uusi töötuid oli varasemaga võrreldes märksa rohkem, vähenes pikaajalise töötuse osakaal. Kui varasematel aastatel oli nende osatähtsus kõikunud 48% piires, siis 2008. aasta lõpus ja 2009. aasta I kvartalis kahanes see 26%ni (vt joonis 7).

Pikaajalistel töötutel kui aktiivsest tegevusest kauem eemal olnutel on majanduslanguse ajal

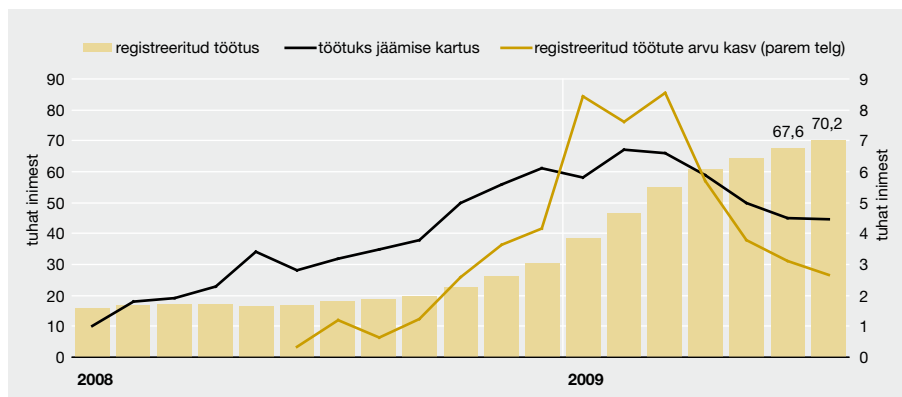
Joonis 7. Lühi- ja pikaajaliselt töötud

veelgi raskem tööturule naasta, mistõttu suur hulk nendest muutuvad heitunuks ehk loobuvad töötöötisest. Viimastel teadaolevatel andmetel Eesti kohta ei ole töö leidmise lootust kaotanute ehk heitunute arv veel palju suurenenud: 2009. aasta I kvartalis oli neid 6600, mis on 1200 võrra (22%) rohkem kui aasta tagasi samal ajal, kuid 200 võrra vähem kui 2008. aasta IV kvartalis. See näitab, et kriisi ajal suureneb vaesusest tingitult endiste töötöötisest loobujate liikuvus aktiivse tööjõu hulka. Euroopa Komisjoni andmetel elab ligi neljandik mitteaktiivsetest inimestest allpool vaesuse piiri, millest tingituna prognoositakse nende „aktiivsemist“ (mis väljendub kasvõi töötöötisest registreerumises) eriti rasketel aegadel.

Majanduse mahu reaalne langus, mis algas 2008. aastal, ei suurendanud koheselt töötute arvu. Esimesel poolaastal püsis töötus suhteliselt stabiilne ning registreeritud töötute arv jäi 17 000 tasemele. Neljandas kvartalis lisandus reaalse mahu vähenemisele ka hinnalangus ning ettevõtete nominaalsed tulud vähenesid esimest korda. Samal ajal hakkas kiiremas tempos kasvama registreeritud töötute arv. Kui veel III kvartalis suurenes nende arv ligikaudu 1000 võrra kuus, siis IV kvartalis juba 3500 võrra kuus. 2009. aasta I kvartalis intensiivistus see protsess veelgi: registreeritud töötute arv suurenes keskmiselt 8200 võrra kuus ja nelja kuu jooksul nende koguarv kahekordistus (30 400-lt 2008. aasta detsembris 60 700ni 2009. aasta aprillis). Sealjuures moodustas endistest töökohtadest koondatud inimeste osatähtsus registreeritud töötute koguarvus ligi kolmandiku.

Järgnevatel kuudel hakkas töötute arvu juurdekasv siiski vähenema: aprillis suurenes registreeritud töötute arv 5700, mais 3800 ja juuni esimese kolme nädalaga 2100 võrra (vt joonis 8). See tähendab, et kuigi nende koguarv jätkas kasvu, toimus see aeglasemas tempos. Vähenema on hakanud ka Eesti Konjunktuuriinstituudi avaldatav töötuks jäämise kartus. Kuigi see püsib väga kõrge, võis aprillis-mais täheldada pessimismi mõningast taandumist.

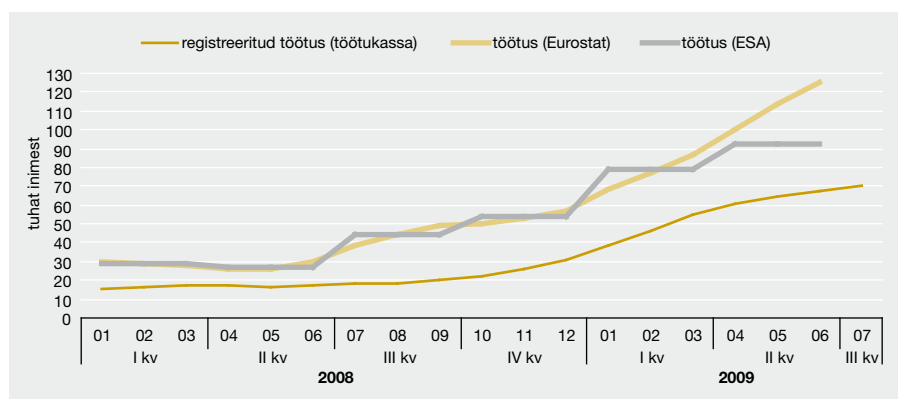
1. juulist kehtima hakkanud uus töölepingu seadus lihtsustas muu hulgas oluliselt töötajate koondamist, muutes selle tööandja jaoks kiiremaks ja odavamaks. Samas aga ei kinnitanud juuli ja augusti esialgsed andmed, nagu oleks viimaste kuude koondamiste vaibumine kasvõi osaliselt tingitud koondamisotsuste edasilükkamisest, sest koondamiste arv jätkas vähenemist. Suhteliselt stabiilne püsib ka töötuse struktuur: endisest töökohast koondatud moodustavad registreeritud töötute koguhulgast alla 30% ning registreeritud töötute osatähtsus töötute koguarvus püsib I kvartalis 60% ja II kvartalis 70% lähedal. See tähendab, et koondamiste mõju töötute üldarvu kasvule ei ole olnud nii ulatuslik.

Joonis 8. Registreeritud töötud ja töötuks jäämise kartus

Allikad: konjunktuuriinstituut, tööturuamet

Registreeritud töötuse areng, mille alusel koostab Eurostat töötute arvu kuiseid hinnanguid⁴, on praeguse majanduskriisi ajal, kui töötus kasvab väga kiiresti ja registreeritud töötute arv suureneb peaaegu samavõrra, küllaltki hea eelindikaator (vt joonis 9). Varasematel aegadel ei ole need näitajad nii suures ulatuses kokku langenud. Registreerimisaktiivsust mõjutavad peale üldise töötuse arengu ka töötuks registreerimisega kaasnevad hüvised (haigekassa kindlustus, töötü abiraha), mis majandusükli erinevates etappides tunduvad töötutele rohkem või vähem atraktiivsed. Teises kvartalis nende näitajate lahknevus taas suurenes, sest registreeritud töötute osatähtsus töötute üldarvus kasvas.

Joonis 9. Registreeritud töötus ja töötute üldarv Eurostati ja statistikaameti andmetel

2009. aasta esimese viie kuuga oli registreeritud töötute seas enim lihttöölisi. 16% neist olid ehituse oskus- ja lihttöölised ning 19% teiste valdkondade lihttöölised. Teenindus- ja müügitöötajaid oli 14%, suure osakaaluga olid ka metallitööstuse ja masinaehituse oskustöölised, seadme- ja masinaoperaatorid ning muu tööstuse oskustöölised. Keskastme spetsialiste ja kontoritöötajaid oli registreeritud töötute seas 11%, tippspetsialiste 5% ning juhte ja kõrgeid riigiametnikke 7%.

Tänavu viie kuuga on kollektiivselt koondatud 6440 inimest, mida on mullusega võrreldes neli korda rohkem. Keskmine töötukassast väljamakstud hüvitis oli perioodil jaanuarist mai lõpuni 14 132 krooni ehk töötaja 1,3 keskmist kuupalka. Enim on kollektiivselt koondatud inimesi töötlevast tööstusest – 56% kõikidest koondatutest. Töö kaotanuid on enim elektri- ja optikaseadmete tööstuses ning tekstiili- ja nahatööstuses. Töötlevale tööstusele järgneb koondatute arvult ehitus- ja kinnisvara (10%), kaubandus, toitlustus ja majutus (9%) ning veondus, laondus ja side (9%).

Pankrotihüvitiisi sai tänavu esimese viie kuuga 2090 inimest, mida on 2,4 korda enam kui

⁴ Korrigeeritakse tegeliku töötuse näitajaga iga aasta II kvartali andmete põhjal.

mullu samal ajal. Pankrotihüvitise keskmine suurus oli esimese viie kuu jooksul 33 894 krooni ehk kolm neljandikku ettevõtte pankroti tõttu saamata jäänud tasust. Enim pankrotihüvitise saajaid (28%) oli taas töötlevas tööstuses, peamiselt puidu- ja paberitööstuse ettevõtetes. 17% pankrotihüvitise saajatest töötas kaubanduses ja 17% ehituses. Kuude arvestuses kasvas kindlustushüvitiste saajate arv jaanuarist aprillini pidevalt ning hakkas seejärel pidurduma. Ka osalisele tööajale või osaliselt tasustatavale puhkusele saadetud kooskõlastuste arv näitas sama tendentsi.

Hüvitiste kulu ületas töötuskindlustusmaksete jooksvat laekumist juba 2008. aasta kolmel viimasel kuul. 2009. aasta esimesel poolel süvenes töötukassa puudujääk seoses töötuskindlustuse saajate kiire kasvuga veelgi. Aprilli lõpus oli töötukassa vahendite jooksev puudujääk ligi 600 miljonit krooni. Seni kehtinud töötuskindlustuse maksumäärad (töövõtjad maksavad 0,6%, tööandjad aga 0,3% töötaja brutopalgast) ei suutnud suurenenud kohustusi enam katta. Seetõttu kehtestati selle aasta 1. juunist uued maksumäärad – töövõtjatel 2% ja tööandjatel 1% töötaja brutopalgast.

TÖÖJÕUKULUD JA HINNASURVE

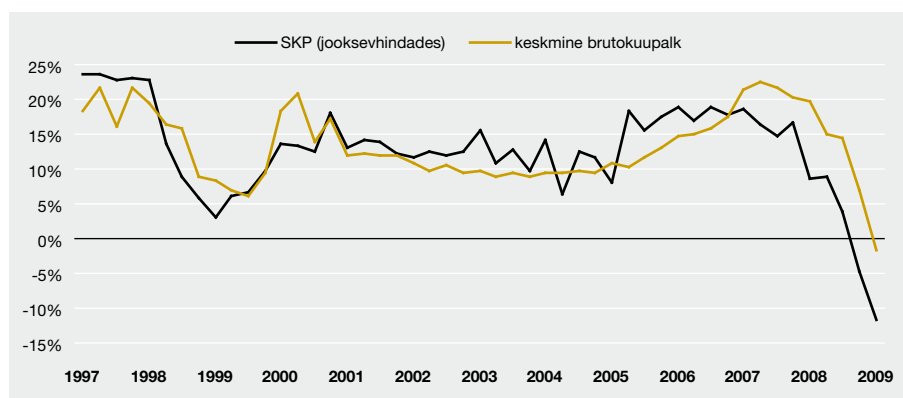
Keskmine palk

Kuni 2006. aastani kasvas Eestis tegutsevate ettevõtete kasum märksa kiiremini kui töötajate hüvitised ning selle osatähtsus SKPs suurenes pidevalt. Üheteist aastaga (1995. aasta tasemetega võrreldes) kasvas SKP jooksevhindades 4,75 korda. Palgafond suurenes sama ajaga 4,1 korda, kasum aga 5,72 korda. Kui 1995. aastal oli kasumi (tegevuse ülejääk + põhivara kulum) osatähtsus 35,1% SKPst, siis 2006. aasta lõpuks tõusis see 8 protsendipunkti võrra 43,1%ni SKPst.

Kasumi kiiret kasvu (nii absoluutselt kui ka töötasufondi kasvu suhtes) käsitleti traditsiooniliselt Eesti konkurentsivõime olulise osana. Olukord aga muutus kiiresti järgnevatel aastatel, kui soodsad laenuitingimused toetasid laenumahu kasvu, mis omakorda suurendas nõudlust toodete ning tööjõu järele. Tööjõupakkumist hakkas aga kitsendama tööjõu vaba liikumise järkjärguline rakendumine Euroopa Liidu piires. Selle tulemusena kiirenes palgakasv märgatavalt, püsisid töövõiljakuse kasvust kiirem. Palgafondi ennakkasv koguprodukti maksumuse kasvuga võrreldes vähendas 2008. aasta lõpuks kasumi osa lõpphinnas taas 1996. aasta tasemeni ning tõstatab arutelu Eesti ettevõtete edasisest konkurentsivõimest. 2009. aasta esimesel poolel oli kujunenud olukorrale lõpphinnangut anda veel suhteliselt keeruline. Majanduslanguse kiiret süvenemist sellises ulatuses ei osatud prognoosida ning seetõttu ei ole veel täit selgust, kas alanud palgafondi vähenemine kujuneb lõpuks piisavaks, et kasumi langus pidurduks.

2008. aasta teisel poolel hakkasid palgasurvega seotud pinged järk-järgult vähenema. Aasta viimasel kvartalis pidurdus palkade nominaalkasv juba sedavõrd, et jäi inflatsioonitempole alla

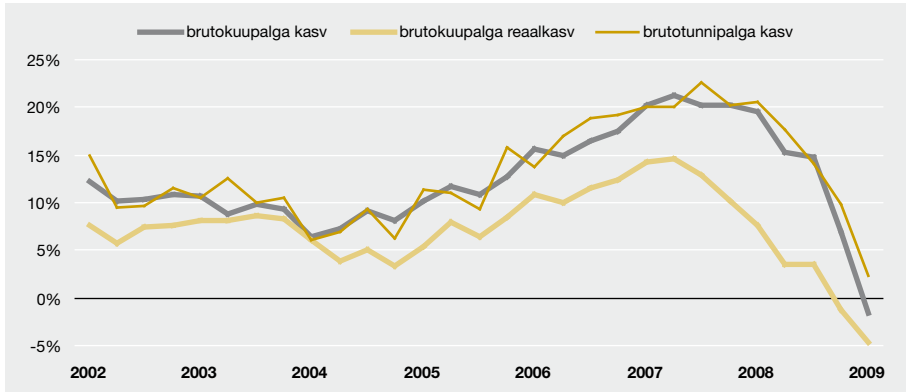
ning võis rääkida palkade reaalsest alanemisest. Tulude languse tõttu oluliselt halvenenud üldine maksevõime tugevdas märgatavalt ettevõtjate positsiooni palgaläbirääkimistel. 2009. aasta I kvartalis alanes keskmise brutokuupalga tase esmakordselt senises ajaloos ka nominaalselt (-1,5% aasta arvestuses). See jäi jooksevhindades SKP languse tempole (-11,6%) küll alla, kuid palgakasvu kiiruse muutus oli järsem ning nende kasvutempo erinevused veidi vähenesid (2008. aasta IV kvartali 11,6lt 10,1 protsendipunktini 2009. aasta I kvartalis). Kui aga võtta arvesse, et nominaalse palga muutused järgivad SKP arengut OECD andmetel umbes kahekvartalilise viitajaga, siis võib väita, et Eestis oli see viitaeg pigem lühem (3–4 kuud). Palga kasvutempo erinevused muutusid üle-eelmise kvartali SKP kasvu muutustega võrreldes järg-järgult väiksemaks, ulatudes I kvartalis 3,2 protsendipunktini. Sama suur oli nende erinevus ka eelmise kasvutempo languse ajal (aastatel 1998–1999) ning toona taandus erinevus vaid pärast SKP kasvu hoogustumise algust (vt joonis 10).

Joonis 10. SKP ja keskmise brutokuupalga nominaalkasv

Palga inertsus võib kiireneva majanduslanguse perioodidel tingida tööjõu erikulu kasvu ja kasumi osatähtsuse edasise alanemise SKP suhtes. Peale üldise inertsi mõjutavad keskmise palga arengut langusaegadel ka töötajate koondamisega seotud suurenenud väljamaksed, palgata puhkused, osalise töötaja rakendamine jms. Kasumi osatähtsuse stabiliseerumine sõltub otseselt tööjõu erikulu kasvu peatumisest, tõenäoliselt ei toimu see enne teist poolaastat.

Kui 2008. aasta esimese kolme kvartali jooksul võis täheldada reaalsel palga kasvu aeglustumist, siis IV kvartalis asendus kasv langusega ning oluliselt vähenesid ka palgakasvu ootused. 2009. aasta I kvartalis, kui keskmise brutokuupalga nominaalkasv asendus langusega, kiirenes reaalsel palga langus juba 4,6%ni (vt joonis 11). Aasta võrdluses alanes I kvartalis vaid keskmine brutokuupalk (-1,5%), samal ajal kui brutotunnipalk jätkas tõusu (+2,4%). See asjaolu näitab, et esialgu puudutas palkade langetamine tugevamalt palgatulude paindlikumaid osasid (preemiad, lisatasud jms) ning reaalsel põhipalkade kärpimiseni ei ole veel paljudes ettevõtetes jõutud.

Joonis 11. Keskmise palga areng

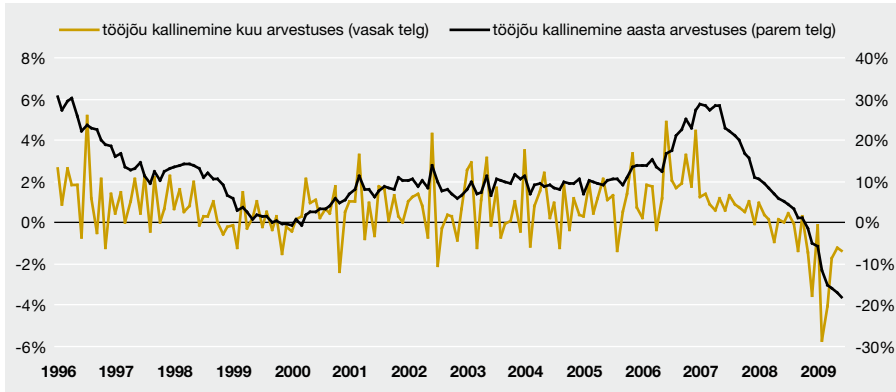
Keskmine brutokuupalk tõusis I kvartalis enam elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamise tegevusalal (14,0%), langes aga finants- ja kindlustustegevuse alal ning ehituses (mõlemas –10,2%). Palgakasv pidurdus hoogsalt ka töötlevas tööstuses, hulgi- ja jaekaubanduses ning hotellide ja restoranide tegevusalal. Kui 2008. aasta I kvartalis kasvas keskmine brutokuupalk nendel aladel vastavalt 16,4%, 18,7% ja 20,6%, siis 2009. aasta I kvartalis oli kasv vähenenud ligikaudu 20 protsendipunkti võrra. Töötlevas tööstuses ning kaubanduses palk langes (vastavalt 3,6% ja 2,8%), majutuses ja toitlustuses aga kasv pidurdus 0,8%ni.

Palgalangus ehituses oli seda ootuspärasem, et kinnisvarabuumi ajal kasvas selles sektoris nii hõive kui ka palk keskmisest palju kiiremini, mis omakorda stimuleeris teiste sektorite palku. Seetõttu võimaldab palgatasemetel alandamine ehitussektori langusfaasis saavutada suuremat kooskõla tootlikkuse arenguga. Samuti pidurdab ehitussektori palkade (ja ka hõivatute arvu) kiire vähenemine teatud määral palgakasvu teistes sektorites.

Suhteliselt kiiresti langesid tööjõukulud ehituses ka ehitushinnaindeksi põhjal, kus neid mõõdetakse tüüpiliste ametikohtade järgi. 2009. aasta I kvartalis vähenesid tööjõukulud keskmiselt 3,3% kuus ja aastaga 10,8%. Sealjuures on palgalangus kuude arvestuses pidevalt kiirenenud, ulatudes märtsis 15,2%ni (vt joonis 12).

Finantsvahenduses oli palgalangus tingitud tavapäraselt I kvartalis makstavate preemiate olulisest vähenemisest. Vaatamata sellele püsivad palgad selles valdkonnas jätkuvalt kõrged (üle 27 000 kr kuus), ületades tegevusalade keskmist 1,8 korda.

Kinnisvarasektoris kasvas keskmine palk I kvartalis 4,6%, vaatamata seal toimuvale kohandumisele ning hõive märgatavale vähenemisele. Suures osas saab seda ilmselt põhjendada struktuursete muutustega, kus kinnisvara hooldamisega tegelevad palgatöötajad on suutnud

Joonis 12. Tööjõu kallinemine ehitushinnaindeksi järgi

oma positsiooni säilitada. Samas on aga üksikettevõtjate (miinimumpalgaga FIE staatuses maaklerite) massiline lahkumine valdkonnast tinginud keskmise palga tõusu.

Kiire palgakasv elektrienergia, gaasi, auru ja konditsioneeritud õhuga varustamise tegevusalal (14,0%) ei olnud aga juhuslik ega struktuurne (nt vallandamistoetuste tõttu), sest ka brutotunnipalk tõusis selles sektoris kõige enam (16,4%). Seda võib pigem seostada nendes valdkondades tegutsevate ettevõtete monopolistliku seisundiga, mille tõttu ei ole nad majanduskonjunktuuri muutustele eriti tundlikud.

Palganumbrite alandamist tingib tungiv vajadus viia palgakulud kooskõlla ettevõtete vähenenud müügituludega. Ettevõtete statistika põhjal vähenesid 2009. aasta I kvartalis Eesti ettevõtlussektori müügitulud aastaga ligikaudu 20%, tööjõukulud aga 10%, mistõttu ettevõtete kasum jätkas vähenemist, olles kvartali kokkuvõttes 79% väiksem kui aasta tagasi. Komplekssema meetodika põhjal koostatud SKP statistika näitas kasumi langust ligi kolm korda väiksemas ulatuses. SKP statistika järgi vähenes turuhindades arvestatav SKP I kvartalis aasta arvestuses 11,6%. Hüvitised töötajatele kahanesid aastaga 6,3% (palgaväljamaksed vähenesid 7,2%, tööandja sotsiaalmaksed aga vaid 3,3%). Kogu kasum alanes I kvartalis 23,8% (tegevuse ülejääk ja segatulu vähenesid 36,6%, põhivara kulum aga vaid 0,4%). Mõlemad andmed näitavad ilmekalt, et palgakulude aeglasem alanemine müügituludega võrreldes tingis I kvartalis kasumi järsu vähenemise. Kasumi osatähtsuse stabiliseerumine sõltub otseselt tööjõu erikulu kasvu peatumisest.

Samas teeb praeguses arenguetapis palkade alandamise mõnevõrra lihtsamaks tööjõu nõudluse ja pakkumise vahekorra muutus. Nimelt on vaba tööjõu reserv töötute näol kiiresti suurenenud ning töötajate ootused palgakasvu suhtes on tublisti alanenud. Palgaootuste alanemist ilmentab tööportaali CV Keskus juunis läbi viidud kiirküsitlus portaali külastajate seas. Vastanud kogunes CV Keskuse andmetel üle 3316.

Küsitluse kohaselt oli 41% vastanutest valmis täiskohaga töötama kuni 10 000 kroonise kuu- palga eest. 4% vastanutest olid valmis täistöökohaks miinimumpalga eest, 37% vastanutest asuksid tööle 5000–10 000 krooni eest kuus. 20% oleksid rahul 10 000–12 500 kroonise töötasuga ning 15% 12 500–15 000 krooniga. 8% aga eeldab tasuks üle 25 000 krooni. Viimase aastaga suurenes oluliselt madalama palgaga nõustujate arv. CV Keskuse teise küsitluse (7000 vastanut) andmetel prognoosib palga alanemist oma praegusel ametikohal ehituses 71%, tööstuses 61%, turismis ja toitlustamises 52%, tervishoius 38% ja infotehnoloogias 26% vastanutest.

Ka TNS Emori tänavu aprillis-mais korraldatud uuringust, kus kokku küsitleti 400 palgatöötajat, selgus, et majanduslangus ja kasvav tööpuudus mõjutavad palgatöötajate ootusi ja suhtumist töösse märkimisväärselt. Emori uuring näitas, et majanduslanguse tingimustes on personali- kulusid kärpinud 35% Eesti ettevõtetest. Umbes sama paljud peavad kärpimist tõenäoliseks tulevikus. Et oma praegust töökohta hoida, on iga teine palgatöötaja valmis aktsepteerima osalise tööaja rakendamist ja/või tähtajalist palga langetamist. Muude meetmete pooldajaid on palgatöötajate seas vähem.

Jätkuvalt väheneva nõudluse tõttu võib prognoosida palgakasvu pidurdumist või languse kiirenemist ka lähiajal. Nominiaalsete palkade alandamine toimub edaspidigi nii lisatasude ja lühendatud tööaja arvelt kui ka uute madalama põhipalgaga lepingute sõlmimise kaudu. Paljudes ettevõtetes kehtivad siiski sisekokkulepped, et majanduslanguse ajal reaalpalka ei vähendata, küll aga vallandatakse osa madalama tootlikkusega töötajatest. Kuigi sellised lepped võimaldavad hoida kõrgema kvalifikatsiooniga tööjõudu, tingib nende tagajärjel vähenenud paindlikkus tööjõu erikulu kasvu ja kasumi osatähtsuse jätkuvat vähenemist.

Tööturu paindlikkus peaks tavapärase arusaama kohaselt näitama, kui kiiresti reageerib tööturg erinevatele šokkidele, et saada optimaalset või vähemalt paremat ressurside jao- tust.⁵ Tavaliselt peetakse silmas reaktsiooni nelja põhielementi: hõivatute arvu, töötunde ehk tööaja pikkust, töötajate ümberpaiknemist erinevate tööfunktsioonide vahel ning palku ehk nominaalsete ja reaalsete palkade reaktsiooni nõudluse ja pakkumise muutustele.⁶

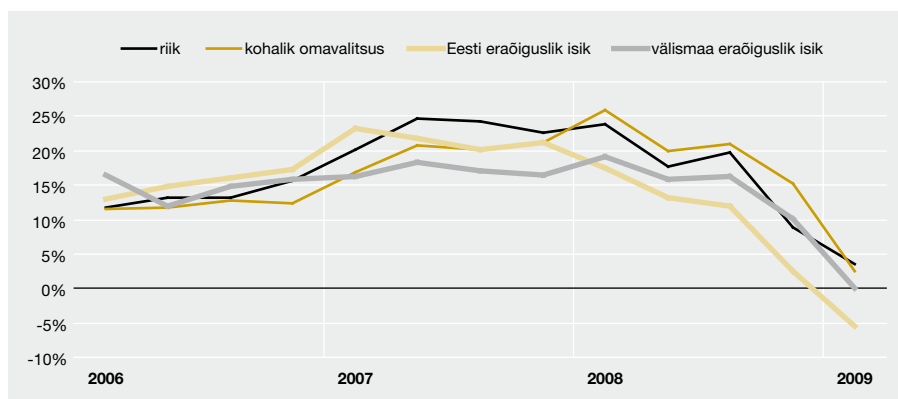
Palkade paindlikkuse võtmeteguriks Eestis on peetud rahvusvahelises võrdluses suhteliselt ulatuslikke töötulemustest sõltuvate boonuste kasutamist. Eesti Panga 2008. aasta uuringu kohaselt kasutas ligi 2/3 töötleva tööstuse, ehituse, teenuste ja kaubandusettevõtetest erine- vaid boonuseid, mille osatähtsus saadavas palgas varieerus 14%lt töötlevas tööstuses 23%ni kaubanduses. Sügava majanduslanguse ajal on sellised lisatasud ja boonused kahtlemata üks reserv, mille arvelt palgaväljamakseid vähendada. Samas ei pruugi tingimustes, kus paljude

⁵ Pissarides, C. (1997), „The need for labour market flexibility in a European economic and monetary union“, Swedish Economic Policy Review, No. 4, 513–546.

⁶ Brixiava, Z. (2009), „Labour Market Flexibility in Estonia: What more Can be Done?“, OECD Economics Department Working Papers, No. 697, 8.

ettevõtete töömaht vähenes järsult palju suuremas ulatuses (kolmandiku kuni poole võrra), ainult lisatasude ärajätmisest piisata, et stabiliseerida ettevõtete kasumi kiiret vähenemist.

Tööandja omaniku järgi oli palgamuutuste areng veel jätkuvalt erinev. Kui erasektoris reageerivad palgad majandusolukorra muutustele ühe-kahe kvartalilise viitajaga, siis riigisektoris on palkade reaktsioon täiendavas, kuni ühe aasta pikkuses nihkes. 2009. aasta I kvartalis langes keskmine brutokuupalk vaid Eesti eraettevõtetes (5,6% a/a). Samal ajal avaliku sektori palgakasv küll pidurdus, kuid palgad jätkasid siiski kasvu: riigiomandis olevates ettevõtetes ja organisatsioonides tõusis palk aastaga 3,6%, kohaliku omavalitsuse omades 2,5% (vt joonis 13).

Joonis 13. Keskmise palga kasv tööandja omaniku järgi

2009. aasta algusest tõsteti riigikoolide pedagoogide ja munitsipaalkoolide õpetajate palkade alammäärasid 8%. Ministreeriumide puhul on seni püütud vähendada tegevuskulusid või konkreetsemalt personalikulusid, kuid otseselt palganumbrite vähendamisest ei ole räägitud. Kokku on hoitud töötajate arvu, töötundide või muude tegevuskulude arvelt.

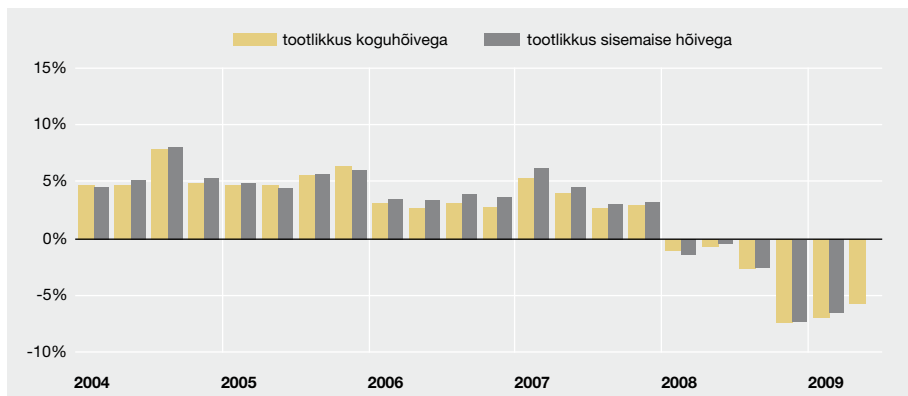
Valitsus otsustas 25. juunil langetada pedagoogide palkade alammäärasid alates 1. juulist eelmise aasta tasemele. Haridustöötajate ühendustega oli kokkulepe palkade langetamiseks olemas ja pedagoogide seas valitseb töörahu. Samuti tehti otsus vähendada alates 1. juulist ka kõigi prokuröride palka solidaarselt 6%. Aasta teisel poolel tuleb lisaelarvetega avalikus sektoris võtta ette teisedki suuremad (ca 8%) kärped. Kuid isegi kui see puudutab kõiki avaliku sektori töötajate palku, jääb selle ulatus erasektori palgakärbetega võrreldes väiksemaks.

Seni kuni avaliku sektori palgakasv ei ole kooskõlas erasektori tootlikkuse kasvuga, pärsib see majanduse paindlikkust. Avaliku sektori palkade suurem jäikus raskendab vahendite leidmist nende eelarveliseks finantseerimiseks ning suurendab inflatsioonisurvet. Siiski on ka siin

keskmise palga arengust olulisem jälgida palgakulude muutusi, mida peale täistööajale viidud brutopalka suuruse muutuse mõjutavad nii palgasaaajate arvu vähenemine kui ka lühendatud tööajaga hõivatute osatähtsuse tõus.

Tööjõu tootlikkus

Nii hõive kui ka palkade areng reageerib prognoositust kiiremale majanduslangusele alati viitajaga. Seetõttu ületas palgakasv 2009. aasta I kvartalis majanduskasvu ning ka tootlikkus ühe hõivatu kohta vähenes. Tootlikkuse kasvunäitajad olid negatiivsed juba viiendat kvartalit järjest, kuna töötajate arvu vähendamine ei eelnenud majanduskasvu pidurdumisele ja majanduslangusele, vaid toimus nende tagajärjel. 2008. aasta IV kvartalis majanduslangus hoogustus märkimisväärselt, kuid hõive veel ei vähenenud nii palju, mistõttu tootlikkuse langus ühe hõivatu kohta oli erakordselt suur (9,5%). 2009. aasta I kvartalis, kui majanduslanguse tempo tõusis veelgi, vähenes hõive sellest isegi kiiremini ning tootlikkuse langus kahanes veidi, 9,0%ni koguhõivega ja 8,4%ni sisemaise hõivega mõõdetuna (vt joonis 14).

Joonis 14. Tööjõu tootlikkuse kasv

Allikas: Eurostat, autorite arvutused

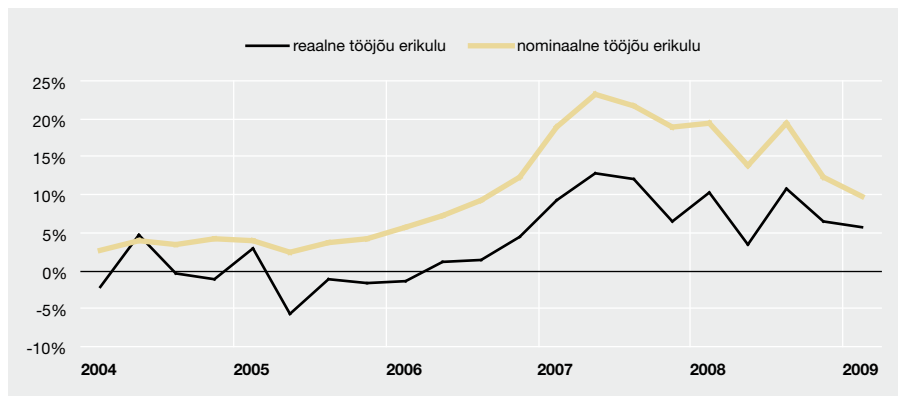
Kuna paljud ettevõtted on kasutanud hõivatute koondamisele alternatiiviks töötundide arvu vähendamist, osalise töötajate rakendamist ning töötajate saatmist palgata puhkusele, siis peaks tunnitootlikkuse langus olema väiksem. Usaldusväärne ja rahvusvaheliselt võrreldav kompleksne statistika selle kohta Eestis kahjuks puudub, kuid mõnevõrra võib infot anda keskmise brutokuupalga arvutamisel tehtav töötundide statistika. Esimese kvartali kohta ei ole andmed töötundide muutuste ega ka täistööajale taandatud töötajate arvu kohta veel laekunud.

Töäjõu erikulu

Kui ühe hõivatu tootlikkuse ja keskmise palga võrdlus võib sisaldada palju „müra“, mis muudab nende võrdluse küsitavaks, siis alternatiivina võib reaalse ja nominaalse töäjõu erikulu arvutada ka SKP statistika põhjal. Sel juhul väheneb keskmise palga statistikale omase palgasurve ülehindamine palgakulude täistööajale taandamise tõttu.

Reaalne töäjõu erikulu on näitaja, mis võrdleb palgakulude suurust ühe palgatöötaja kohta (enamjaolt palk ja palgafondi maksud) ning töäjõu tootlikkust (ühe hõivatu kohta) jooksevhindades. Sisuliselt vaadeldakse, kui suur osa lisandväärtusest makstakse välja töötasudena. Töäjõu erikulu kasv on positiivne siis, kui töäjõukulu palgatöötaja kohta kasvab kiiremini või langeb aeglasemalt kui töäjõu tootlikkus nominaalhindades. Nominaalne töäjõu erikulu kõrvutab töäjõukulusid töötaja kohta reaalse, mitte jooksevhindades arvestatud tootlikkusega. Selle eesmärk on analüüsida palgakasvust tulenevat inflatsioonisurvet, kuna ettevõtetel on kasumlikkuse säilitamiseks sunnitud tootlikkust ületavat palgakasvu tootehinnas kajastama.

Kuna 2009. aastal I kvartalis kiirenes majanduslangus oluliselt ning töäjõukulude alandamine oli sellega võrreldes vähemulatuslik, siis töäjõu erikulu jätkas sel perioodil veel suhteliselt hoogsat kasvu. Reaalne töäjõu erikulu kasvas 5,6% ning nominaalne 9,8%. Eelnevate kvartalite näitajatega võrreldes oli nende kasvutempo siiski aeglasem (vt joonis 15).

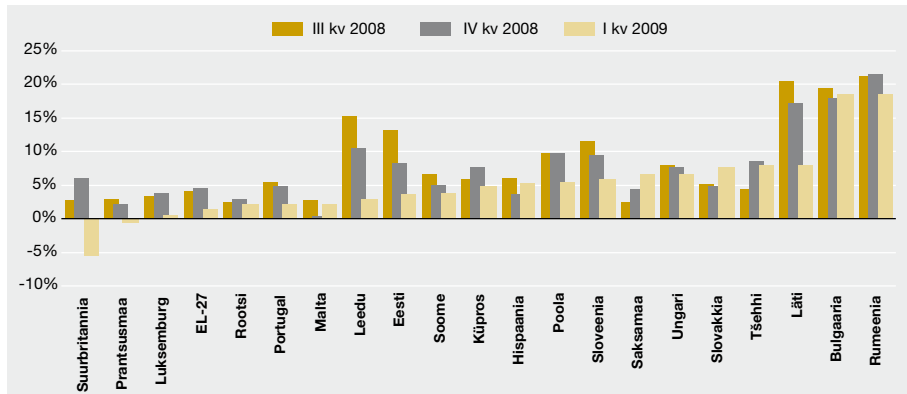

Joonis 15. Töäjõu erikulu kasv SKP statistika põhjal

Reaalne SKP vähenes I kvartalis 11,6%, hüvitised töötajatele aga 6,3%. Hüvitisi takistas kiiremini langemast mõnevõrra suurenenud sotsiaalmaksu miinimummäär. Kui hüvitiste areng oleks sõltunud vaid palgaväljamaksete arengust, mis vähenesid aastaga 7,2%, oleks nende langus suurem ning töäjõu erikulu kasv ligi 1 protsendipunkti võrra väiksem. Palgasaajate arvu veidi väiksem langus hõivatute üldarvuga võrreldes (vastavalt 6,3% ja 6,7%) ei mänginud I kvartalis nii suurt rolli.

Palgahüvitisi võib mõjutada ka sagenenud koondamisega seotud väljamaksete kasv. Lähitulevikus peaks selle mõju siiski vähenema. Tööjõu erikulu kasv stabiliseerub, kui majanduslangus hakkab pidurduma, mis võib tõenäoliselt toimuda 2009. aasta teisel poolel.

Eurostati andmetel oli Eesti nominaalse tööjõu tunni erikulu kasv 2009. aasta I kvartalis 3,7%, olles aeglustunud 4,6 protsendipunkti võrra eelmise ja 9,4 protsendipunkti võrra üle-eelmise kvartali näitajaga võrreldes. Veelgi rohkem aeglustus nominaalse tööjõu tunni erikulu kasv 2008. aasta IV ja 2009. aasta I kvartalis Lätis ja Leedus. Suurbritannias langesid töötajate nominaalsed hüvitised rohkem kui püsihindades SKP ning nominaalne tööjõu tunni erikulu alanen I kvartalis 5,5%⁷. Võrreldes Eestiga oli tööjõu erikulude kasv kiirem 12s Euroopa Liidu riigis 20st, mille kohta andmed on olemas (vt joonis 16).

Joonis 16. Tööjõu erikulude nominaalkasv Euroopa riikides

Allikas: Eurostat

Eurostati andmetel ei halvendanud 2008. aasta majanduslangus Eesti seisukorda teiste Euroopa Liidu riikidega võrreldes oluliselt. Ostujõu pariteedi alusel arvatud SKP ühe elaniku kohta vähenes Eestis vaid 0,5 protsendipunkti võrra 67,2%ni võrreldes EL-27 tasemega.

TÖÖTURU INSTITUTIONAALNE ARENG

Maksumuudatused

2009. aasta 28. mail jõustus kogumispensionide seaduse ja sotsiaalmaksuseaduse muutmise seadus, millega reguleeritakse kohustusliku kogumispensioni sissemaksete tegemise korra aastatel 2009–2017. Seadusega nähakse ette, et alates 2009. aasta 1. juunist kuni 2010. aasta 31. detsembrini on sissemaksete tegemine kohustuslikesse pensionifondidesse ajutiselt

⁷ Eurostati kommentaari kohaselt mõjutas Suurbritannia näitajat tugevalt väga suurte boonuste ärajätmine sel aastal finantssektoris ja kindlustuses (riigiti ei ole statistika selles osas võrreldav, kuna mitmes riigis sisaldab tunnipalk ka preemiaid ja boonuseid, samas kui teistes mitte).

peatatud ning aastal 2011 on sissemaksed senisega võrreldes poole väiksemad. Teise pensionisambaga liitunutele antakse seaduse kohaselt võimalus soovi korral ja avalduse alusel jätkata 2010. aastast kohustusliku kogumispensioni makse tasumist. Samuti nähakse ette võimalust kõrgendatud määradega sissemaksete tegemiseks aastatel 2014–2017.

Alates 1. juunist kuni 31. detsembrini 2009 on kindlustatu töötuskindlustuse maksumäär 2% ning tööandja töötuskindlustuse maksumäär 1% töötaja brutopalgast. Kõrgemad määrad suurendavad tööandjate tööjõukulusid ning vähendavad töötajate netosissetulekuid.

Valitsus kinnitas töölepinguseaduse ja sellega seonduvate seaduste muutmise seaduse eelnõu, mille kohaselt jääb muu hulgas ära esialgu plaanitud töötuskindlustushüvitise tõus 70%ni töötaja keskmisest töötasust esimesel ajal töötuse päeval. Muudatused hüvitiste skeemides vähendavad töötukassa rahalist koormust. Eelnõu järgi saab töö kaotanu töötukassast esimesel ajal töötuse päeval hüvitist 50% ja edasi 40% palgast. Samuti puudutab eelnõu juba riigikogu menetluses olevaid töötutele makstavaid hüvitisi. Seaduseelnõu eesmärk on tagada töötukassa rahaline stabiilsus.

Alates 2009. aasta 1. juulist muutus haigushüvitiste maksmise kord, mida rakendatakse haiguslehtede puhul, millel on töövabastuse alguseks 1. juuli 2009 või hilisem kuupäev. Haigushüvitist hakatakse kindlustatule maksma alates haigestumise neljandast päevast (praegu makstakse alates teisest. päevast). Haigestumise neljandast kaheksanda päevani maksab hüvitist tööandja, 80% töötaja keskmisest töötasust. Alates üheksandast haiguspäevast maksab hüvitist haigekassa. Tööandja ei pea hüvitist maksma siis, kui töövabastuse põhjuseks on kas kutsehaigus, tööõnnetus, tööõnnetus liikluses, tööõnnetuse tagajärjel tekkinud tüsistus/haigestumine, vigastus riigi või ühiskonna huvide kaitsmisel ja kuriteo tõkestamisel, kergemale tööle viimine või haigestumine või vigastus raseduse ajal. Sellistel puhkudel maksab haigushüvitist alates teisest päevast jätkuvalt haigekassa vastavalt enne 2009. aasta 1. juulit kehtinud korrale ja määradele.

Miinimumpalk

Valitsus võttis vastu määruse, mis kehtestab töötasu alammääraks tunnis 27 krooni ja töötasu alammääraks täistööajaga töötamise korral kuus 4350 krooni. Töötasu alammäär ei ole 2008. aastaga võrreldes muutunud, kuna sotsiaalpartnerid ei ole uues määras kokku leppinud. Töötasu alammäärast madalamat tasu ei tohi tööandja töötajale maksta. Samuti võttis valitsus vastu määrused, mis kehtestavad keskmise töötasu maksmise tingimused ja korra ning puhkusetasu ja keskmise töötasu riigieelarvest hüvitamise korra. Kõik nimetatud määrused jõustusid täna 1. juulil.

OECD soovitusel peaks Eesti hoidma miinimumpalga kasvu kooskõlas tootlikkuse kasvuga. Empiiriliste uuringute kohaselt võib miinimumpalga alandamine suurendada ettevõtjate huvi madalama kvalifikatsiooniga tööjõu palkamise vastu.

Kriisivastane tegevus

Kiire majanduslanguse ajal on tööturupoliitika peamine eesmärk pühendumine nn turvalise paindlikkuse (*flexicurity*) strateegiale. 18.-19. juuni teatises tööturupoliitika kohta kinnitas Euroopa Komisjon, et Euroopa Liidu prioriteedid tööturu valdkonnas on tööhõive säilitamine, töökohtade loomine ja mobiilsuse suurendamine ning kestev täiendõpe.

Tööturu- ja sotsiaalpoliitika peab langusaegadel toetama tööturu kiiret ja adekvaatset reageerimist majandustingimuste muutustele, et soodustada tööjõu kiiret ümberpaiknemist konkurentsivõimelisematesse ettevõtetesse koos asjakohase väljaõppega.

2009. aasta 24. märtsil sotsiaalministeeriumis toimunud kohtumisel leppisid ministeeriumide, tööandjate ja töövõtjate esindajad kokku põhimõtetes, mis aitavad säilitada tööhõivet ja toetada töötuna arvele võetud inimesi. Selleks tuleb ellu viia järgmised tegevused.

Tööhõive säilitamiseks:

- Võimaldatakse tööturukoolituse teenuse jooksul tööd leidnud inimesel osaleda poolelõlevas koolituses lõpuni.
- Luuakse laiemad võimalused koondamisohus või töö kaotamise ohus olevatele inimestele koolitusteenuse saamiseks, kombineerimaks osaajaga töötamist kvalifikatsiooni tõstmise ja arendamisega.
- Töötatakse koostöös majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi ning tööandjate esindajatega välja tööandjatele/ettevõtjatele koolitus töökohtade säilitamise (koondamise alternatiivvõimaluste) võimaluste teemal.
- Töölepingu seadust täiendatakse määrusega, mille kohaselt on tööandjal võimalik kohaldada osalist tööaega kombineeritult täiendkoolitusega ühe aasta jooksul.
- Kutsutakse ettevõtteid üles arendama ja rakendama laiemalt töökoha jagamise (*job-sharing*) võimalusi. See tähendab, et kui on valida kahe töötaja puhul ühe koondamine, oleks pikemas perspektiivis mõistlikum (kui majandus pöördub taas tõusule ja mõlemat inimest on jälle vaja) jagada töö kahe inimese vahel ära, küll palka vähendades, aga siiski töökohti säilitades.
- Kiirendatakse nii eelarveliste kui ka nn EURO-investeeringute viivitamatut kasutuselevõttu.

Töötuna arvele võetud inimestele:

- Võimaldatakse töötuna arvelevõtmine ning teenustest ja vabadest töökohtadest teavitamine elektroonselt.
- Pikendatakse tööturukoolituse teenuse maksimaalset kestusaega kahe aastani, mis praegu on tööturuteenuste ja -toetuste seaduse järgi üks aasta. See võimaldaks eelkõige noortel jätkata katkestatud õpinguid.
- Alustatakse võimalikult kiiresti isikustatud koolituskaartide süsteemi rakendamisega. Töötule antav konkreetnes vääringus kaart võimaldab tal kiiremini soovitud koolitusele õppima suunduda. Koolituskaarti saab lisaks koolitusel osalemisele kasutada kutseeksami eest tasumisel.

- Töötatakse koos haridus- ja teadusministeeriumiga välja võimalused riikliku koolitustellimuse kasutamiseks ka töötute koolitamisel. See aitaks suurendada koolituste pakkumise kiirust ja paindlikkust.
- Koostatakse analüüs erialadest, mis majandusolukorra paranedes vajaksid rohkem kvalifitseeritud tööjõudu ning milleks vajalike töötajate koolitamisega oleks võimalik alustada juba praegu.
- Eesti Tööandjate Keskliit annab sotsiaalministeeriumile kord kvartalis infot ettevõtjate tööjõu koolitusvajaduse (konkreetsete koolitussuundade) kohta, et tööturukoolituse teenuse kaudu vajalikku kvalifitseeritud tööjõudu paremini koolitada.
- Kutsutakse kohalikke omavalitsusi üles kasutama töötuid avaliku töö, eelkõige haljastustööde tegemisel.
- Muudetakse ettevõtlustoetusega sarnastel alustel antavat stardiabi töötule, kes soovib luua mittetulundusühingut kui alternatiivset töötamise vormi.

KOKKUVÕTE

2009. aasta esimesel poolel hoogustus Eesti majanduslangus veelgi. Eesti tööturu näitajad reageerisid majanduse muutustele erineva viitajaga, kuid teiste riikidega võrreldes suhteliselt kiiresti.

Tööga hõivatute arv vähenes I kvartalis võrdlemisi järsult. Töötute arv suurenes veelgi kiiremini, kuna tööjõupakkumine kasvas endiste mitteaktiivsete arvu kahanedes. Tööealiste arv vähenes aastaga 4000 võrra. Nende tööjõus osalemise määr jätkas tõusu, tööhõive määr aga langes.

Palgatõusurusurve hakkas 2008. aasta teisel poolel järk-järgult vähenema ning 2009. aasta alguses asendus nominaalpalkade kasv langusega. Palgamuutuste suure inertsuse tõttu ilmnevad need hiljem kui nominaalse majanduskasvu muut. Seetõttu on kiirele langusperioodile omane tööjõu erikulu positiivne kasv ja kasumi osatähtsuse alanemine SKP suhtes. Kasumi osatähtsuse stabiliseerumine sõltub otseselt tööjõu erikulu kasvu peatumisest, tõenäoliselt ei toimu see enne teist poolaastat.

Kiire majanduslanguse ajal on tööturupoliitika peamine eesmärk pühendumine nn turvalise paindlikkuse (*flexicurity*) strateegiale. Euroopa Komisjon on kinnitanud, et Euroopa Liidu prioriteetidid tööturu valdkonnas on tööhõive säilitamine, töökohtade loomine ja mobiilsuse suurendamine ning kestev täiendõpe.

Uus töölepingu seadus jõustus käesoleva aasta 1. juulist vaid osaliselt. Mitme, eelkõige sotsiaalset turvalisust tagava meetme rakendamine lükkati eelarvepuudujäägi vähendamise vajadusele viidates edasi, samal ajal kui tööturu paindlikkust suurendavad meetmed hakkavad kehtima seniste plaanide kohaselt.